

INDONĒZIJA

Bīstama zelta ieguve Lombokas salā: nelegāli iedzītie balsti sniedzas līdz pat 200 metru dziļumam

ZELTA PĒDAS

Zelts apbūra cilvēkus jau tad, kad vēl neeksistēja ne nauda, ne finanšu krīzes. Bet kā šis cēlmetāls tiek iegūts, un no kādiem piemaisījumiem jāattīra, līdz tas tiks un bez izcelsmes pazīmēm nonāk tirgū? Un cik godīgs un pārskatāms ir šis process?

Sebastians Krecs

SUDĀNA

Hassai atklātās raktuves iegrauzas arvien dziļāk zemē. Valdība aktīvi stimulē valsts zelta ražošanu, lai kompensētu zaudējumus naftas biznesā. Pēdējā laikā tā ir izdevusi dučiem jaunu ieguves atļauju

INDONĒZIJA

Sulavesi tūkstošiem zelta meklētāju ar cērtēm veic nelegālu darbu. Vides aizsardzības noteikumi ir jāievēro tikai lielajiem uzņēmumiem. Tie šajā Dienvidaustrumāzijas valstī, kas ir pasaules septītā lielākā zelta ražotāja, nodarbina 1,1 miljonu strādnieku

TAS IR VĒSS, tīrs, neiznīcināms, nemainīgs. Kvieši sapūst, nafta sadeg, dzelzs sarūs. Zelts paliek.

Spožais metāls sola drošību un stabilitāti. Tā ir viela, pie kuras metas noguldītāji, kad akcijas un obligācijas vairs nesola nekādu drošību. Galvu reibinošais zelta cenas kāpums sākās pēc 2001. gada 11. septembra terora aktiem Ņujorkā. Desmit gadus vēlāk tā bija septiņkārhojusies. Nesen gan kurss atkal ir krities, tomēr tas joprojām ir ievērojami augstāks par līmeni tūkstošgades mijā.

Centrālās bankas vienmēr ir veidojušas uzkrājumus ar zelta tonnām. Bet toreiz pie zelta tirgotāju veikaliem ļaudis stāvēja rindās, lai sataupīto naudu iemainītu pret stieņiem, dažs labs pat investēja tajā visu īpašumu. Eksistē pat automāti, no kuriem var izņemt zelta plāksnītes.

Tāda ir zelta spožā vēsture. Taču ir vēl kāds cits stāsts, kura darbība risinās Latīņamerikā, Ķīnā,

Krievijā un Āfrikā. Tas ir stāsts par cilvēkiem, kuri metālu izceļ no zemes, kailām kājām stāvot dubļos vai taustoties pa tumšām šahtām. Par viņu likteni nav zināms tikpat kā nekas, jo ar katru soli garajā ceļā no zelta saturošajiem iežiem līdz standartizētiem stieņiem zelta izcelsme kļūst arvien neskaidrāka. Tas iziet caur uzpircēju rokām, šķērso robežas, tiek sakausēts, attīrīts un izliets jaunā formā. Tāpēc atšķirībā no sarkanvīna un olīveļļas zeltam nav izcelsmes un ražotāja apzīmējuma. Zelts ir zelts, Au, periodiskās sistēmas 79. elements. Zelts vienmēr ir vienāds.

Un tomēr abi šie stāsti ir nešķirami saaušti kopā: kad vieni nolemj spožo metālu novērtēt augstāk ar papīra naudas zīmēm, arī otrie raktuvēs to jūt. Tad viņu uzrodas arvien vairāk, lai meklētu arvien vērtīgāko zeltu, tad vairs nav laika ne aizsargķiverēm un zābakiem, ne likumiem. Tad jārok ir pat bērniem. Tad viņi ar ekskavatoriem uzplēš zemi un izmanto indīgas ķīmikālijas. Tad ir sācies zelta drudzis.

Kāpēc cilvēki un turgus ir tik traki pēc šī metāla? No kurienes nāk izejmateriāls? Kā tas pārvēršas ieguldījumos? Un kas notiek pasaules zelta raktuvēs, kad pieaug cenas?

Diemžēl tā ir visas šīs tēmas tumšā puse – zelts nozīmē arī iznīcību. Un gandrīz nekur citur uz planētas postaža nenotiek nekontrolētāk un nežēlīgāk kā Peru džungļos, Madre de Djosa (tulkojumā – Dievmātes) reģionā.

PIRMAIS POSMS

Raktuves Peru. Baskājais vīrs stāv dubļos un micās pa dzīvsudrabu

Viņa alga: pikucītis neapstrādāta zelta. Baltazars stāv duļķainā, netīrā ūdenī starp nedzīviem kokiem zemē izraktā krātera dibenā. Viņam aiz muguras – bedres stāvā siena, bet priekšā – mājas augstuma sarkanbrūnu akmeņu kaudze. Baltazars, kuram mugurā ir tikai tumšzilas sporta bikses, iedarbina čupaderu – primitīvi salipinātu sūknī ar četrus cilindru motoru un šļauku. Apdullinoša rēkoņa no rīta līdz vakaram, un, kad Baltazara maiņa būs galā, pie aparāta stāsies cits strādnieks. Sūknis turpinās grabēt līdz pat rītam. Aiz krātera, kurā rokas Baltazars, atrodas vēl viens, bet aiz tā vēl un vēl viens, cik tālu vien sniedzas skatiens.

Baltazars ir “minero informal” jeb zeltracis bez oficiālas atļaujas, bez ķiveres, gumijas zābakiem un cimdiem. Viņš strādā pats uz savu atbildību, nakšņo zem zilās plēves

PERU

Neapstrādāta zelta gabali ir alga apmēram 20 tūkstošiem zeltraču, kuri Peru Amazones reģionā Madre de Djosā iznīcina mežus un upju gultnes, saindējot ūdeni un gaisu. Viņi ir atbēguši šurp no bezdarba augstienē

Madre de Djosas zelta meklētāji ar ūdens strūklu skalo nogulsnes no raktuvju bedres sienām arī naktī. Dubļi pēc tam tiek pārsūknēti uz sintētisko šķiedru paklāja, pie kura pieķeras smalkas zeltu saturošas smiltis

blakus krāterim un atsakās nosaukt savu uzvārdu. Viņš esot nokāpis no Andiem, meklējot iztiku – “buscando la vida”. Tāpat kā gandrīz visi 20 000 šī reģiona raktuvju strādnieku arī 31 gadu vecais Baltazars ar bronzas krāsas ādu ir ekonomiskais bēglis, kurš aizlaidies no bezdarba augstienē.

Rok, ēd, guļ, atgriežas mājās. Madre de Djosas zelta racēji ir čakli un nerunīgi. Tēvs esot visu naudu nodzēris un sītis sievu, stāsta Baltazars. Viņš vairs neesot gribējis redzēt, kā māte raud, un pēc tam,

kad draugi bija pastāstījuši par Madre de Djosas zeltu, viņš esot teicis: “Vamos!” – ejam! Tas bija pirms piecpadsmit gadiem. Toreiz viena Trojas unce (31,1 grams) maksāja apmēram 300 ASV dolārus.

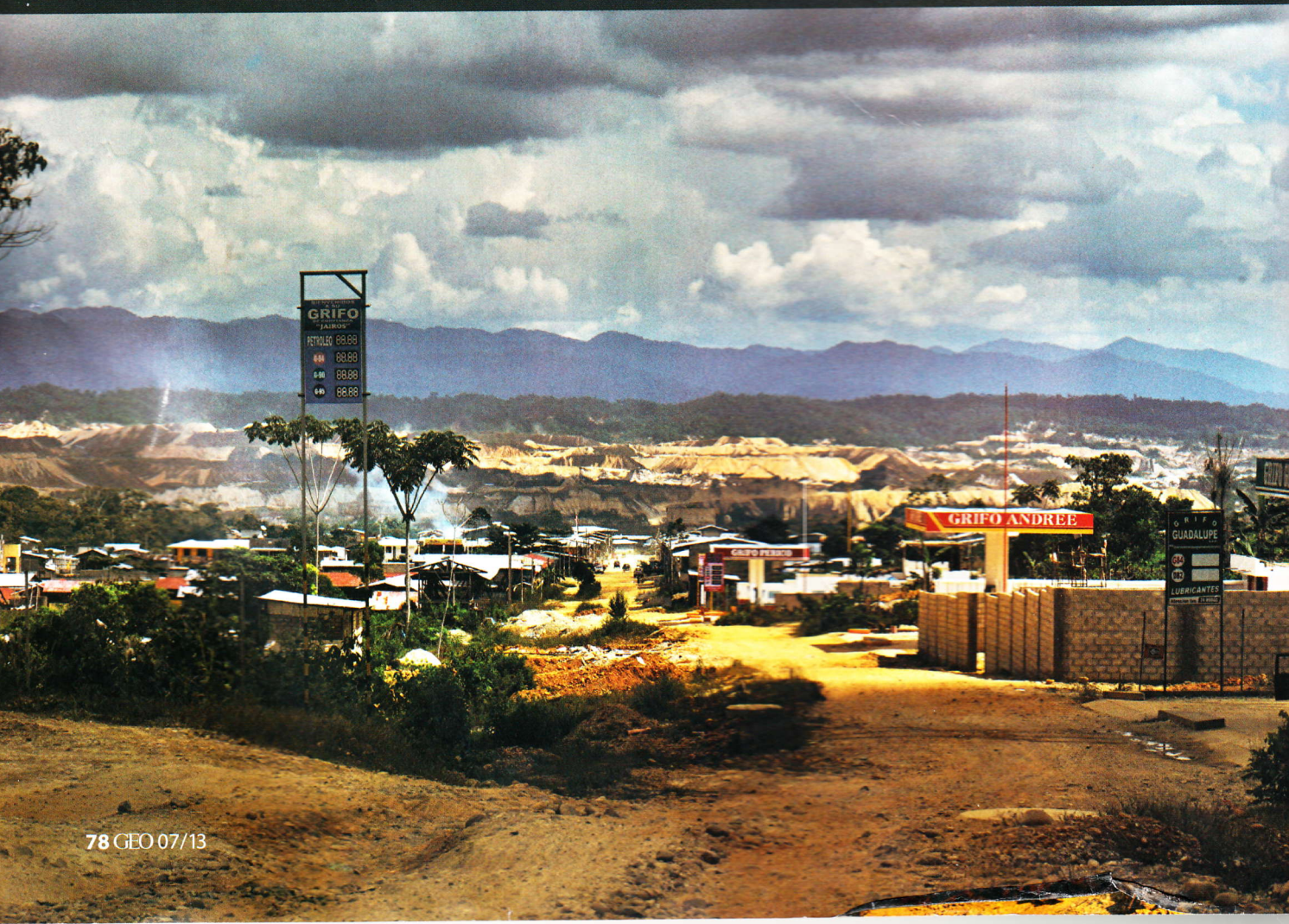
Viena čupadera dienā izceļ apmēram 30 gramus. Trīs ceturtdaļas no tiem pienākas ierīču īpašniekam, pārējo Baltazars dala ar trim kolēģiem. Tādējādi viņam paliek nepilni 2 gramu dienā, kurus viņš pārdod par 70 eiro. Dāsna dienas izpeļņa zemē, kuras iedzīvotāji pat galvaspilsētā Limā vidēji pelna mazāk par 400 eiro mēnesī.

Veids, kādā racēji iegūst zeltu, ir primitīvs: akmeņu kaudzes galā sūknis splauj dubļus uz slīpa koka dēļa, kuram pārklāts sintētisko šķiedru paklājs. Tajā ieķeras zelta putekļi, kas sajaukušies ar tumšajām smiltīm. Šis zelts nespīd un smagi neieguļas plaukstā,

to nevar iemainīt pret benzīna kanu vai šņabja pudeli. Lai kļūtu par zeltu, tam ir jāsavienojas: smiltis nokļūst sarūsējušā mucā, tām virtsū strādnieki no PET pudelēm lej dzīvsudrabu. Taupīts netiek, šaubu gadījumā labāk uzliet vairāk. Viens no Baltazara kolēģiem iekāpj mucā un kailām kājām tik ilgi mīcās pa cēlmetālu un neirotoksīnu, līdz tie ir salīpuši pikucī. Tad Baltazars iztvaicē dzīvsudrabu virs atklātas uguns. Tikai tagad viņam rokās ir neapstrādāts zelts, joprojām neatīrīts, taču komerciāli izmantojams.

PERU

Kad 20. gadsimta 70. gados sākās pirmais zelta drudzis, Vepetue no džungļu apmetnes izauga par nelegālu zeltaču ciematu. Šobrīd te ir gan skolas, gan slimnīca, gan policija. Un daudzi zelta tirgotāji – nerunīgi un bruņoti

Līdz ar nākamo lietu iztvaicētais dzīvsudrabs no gaisa nolīs upēs un gruntsūdeņos. Šķidrāis metāls izraisa aknu un nieru bojājumus. Ieelpots lielās devās, tas var būt arī nāvējošs. Tiek lēsts, ka laikā no 1995. līdz 2007. gadam, tātad vēl pirms tam, kad zelta cena uzšāvās debesīs, no Madre de Djosas atmosfērā nokļuva apmēram 330 tonnas dzīvsudraba.

Apmetnē blakus raktuvēm Baltazars ietur pusdienas. Pavāre virs atklātas uguns pagatavojusi vienkāršu sautējumu. Vīrietis stāsta, ka pirms septiņiem gadiem savā dzimtajā Kuskos esot nopircis māju. “Šeit es strādāju pāris mēnešus, tad braucu mājās un palieku tur, kamēr izbeidzas nauda.” Pēc tam viņš atgriezoties šeit. Pirms vairākiem gadu desmitiem zelta skalotāji Madre de Djosā sarosījās tikai tad, kad upes nesā lietavu ūdeņus un izskaloja jaunas smiltis ar zeltu. Toreiz zelta cena bija fiksēta: 35 ASV dolāri par Trojas unci.

PIRMAIS DRUDZIS sākās 20. gadsimta 70. gados – naftas krīžu un Irānas revolūcijas rezultātā. Zelta cena pieauga, arvien jauni zeltrači no Andiem plūda uz Vepetui – nelegālu ciematu džungļos. Ikgadējie pali vairs nespēja nodrošināt visus. Bet upe zeltu bija skalojusi gadsimtiem ilgi, un tas slāņiem glabājās nogulsnēs. Atlika tikai izrakt. Jaunatnācēji vairs neskaloja zelta puteklus upju likumos, bet sāka norakt krastus. Upes kļuva platākas un tuvojās mežam.

Tad sākās jaunākais drudzis, laikā no 2002. līdz 2007. gadam zelta cena gandrīz trīskāršojās. Tas pat nebija drudzis, drīzāk pārdozēšana. Nāca arvien vairāk strādnieku, bet tiem līdzī – kontrabanda, narkotikas, ieroči, vardarbība, prostitūcija, piespiedu un bērnu darbs. Drīz vien parādījās arī ekskavatori un pašizgāzēji, meži atkāpās, un, tā kā Madre de Djosā daudzas upes plūst ļoti tuvu cita citai, tie bieži vien izzuda pavisam. Šodien divu stundu braucienā starp abām lielākajām apmetnēm redz vairs tikai neglītu, izrētotu okera krāsas tuksnesi.

Un tas ir tikai acīm redzamais. Krastu izrakņāšana piesārņo ūdeni, un upju gultnes ir paplašinātas tik groteskos apmēros, ka tās vairs nespēj piepildīt pat Amazones avoti. Izzūd zivis, kuras dzīvoja applūdinātajās teritorijās pie krastiem. Un, ja vien zemē slēpjas pietiekami daudz zelta, ignorētas tiek arī to indiāņu robežas, kuri ir dzīvojuši izolēti no ārpusaules.

Ir arī bojā gājušie. Labdarības organizācijas “Caritas” ģenerālsēkretārs Madre de Djosā Cēzars Askorra, kurš ir izdevis arī pētījumu par zelta iegūvi reģionā, lēš, ka

Vepetues raktuvēs vien ik dienu dzīvību zaudē viens strādnieks. Citās upuru esot vēl vairāk. Viņi tiek aprakti, iebrūkot nenostiprinātām raktuvju sienām, noslikst, nirstot diļķos, lai tīrītu sūkņus, mirst no malārijas, dzeltenā un tropu drudža. Vai arī nošauj cits citu strīdos par dāsnāko zemes gabalu.

Citviet Latīņamerikā zelta drudzis jau izraisījis pat masu slaktiņus. 2012. gadā Venecuēlas dienvidos Brazīlijas zeltrači nogalināja apmēram 80 janomamu indiāņus. Brazīlieši uzbruka nomaļā Momoī reģiona iedzīvotājiem un aizdedzināja to apaļo saimes namu. Trīs indiāņi tobrīd bija medībās, bet pārējie ciema iedzīvotāji sadega līdz nepazīšanai.

Šis notikums nav izņēmums. Arvien biežāk izceļas vardarbīgi konflikti starp nelegāliem zeltračiem un indiāņu ciltīm. Taču pamatiedzīvotāju tradīcijām bagāto dzīvesveidu garimpeiro destruktīvi ietekmē pat bez klajas vardarbības.

Augsta samaksa par tik nelielu guvumu: Madre de Djosā nekontrolētā zelta ieguvē ik gadu virszemē tiek izceltas 20 tonnas zelta. Salīdzinot ar vismaz 2500 tonnu no raktuvēm visā pasaulē, tas ir maz. Taču tādi vīri kā Baltazars ir visur, kur ir atrodams zelts: Bolīvijā, Kolumbijā, Kongo un Indonēzijā. Tā kā viņu rīcībā ir tikai primitīvi līdzekļi, šie strādnieki metālu iegūst gramu pa gramam. Bet visi kopā (tiek lēsts, ka visā pasaulē ir no 13 līdz 20 miljoniem siko zeltraču) viņi ik gadu saražo apmēram divpadsmit procentus visas pasaules zelta produkcijas. Pēc šībrīža cenas tas atbilst apmēram 13 miljardiem eiro.

Lielāko daļu iegūst starptautiski koncerni, ir 15 firmas, kas saražo apmēram 45% visa iegūtā zelta. Tās

Saražotā produkcija
5 lielākie ražotāji 2012. gadā

Rezerves
5 lielākie zelta īpašnieki
2012. gada maijs

Zelta cena
Attīstība kopš 1990. gada

*2013. gada 21. februāri

Avoti: World Gold Council; US Geological Survey; GEO—Grafika: Martin Künsting

GANA + MOZAMBIKA

Nelegāli zelta rāči pārmeklē noraktās virskārtas slāņus, kurus aiz sevis atstāj **lielie kalnrūpniecības koncerni** Ganas zelta citadelē Presteā. Mozambikā desmitiem tūkstoši Zimbabves bēgļu rok, lai izdzīvotu. Bieži vien ar kailām rokām

SIBĪRIJA + MONGOLIJA

Bijušajā Gulaga reģionā Čukotkā raktuvju strādnieki dzīvo simtiem kilometru tālu no tuvākās pilsētas. No zelta un vara raktuvēm "Oju Tolgoi" viņi virszemē izceļ vairāk nekā 30 procentus Mongolijas iekšzemes kopprodukta

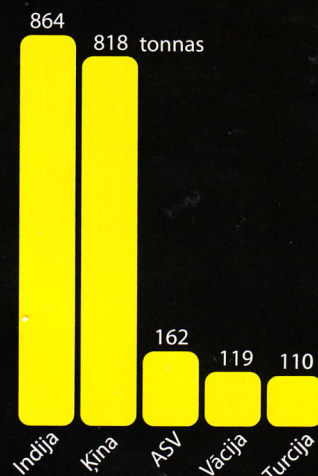
darbojas likumīgi, raktuves – lielākoties milzīgi virszemes karjeri – ir modernas, un īpašnieki lielās ar ilgtspējīgām ieguves metodēm.

Taču arī viņiem zeme savus dārgumus neatdod labprātīgi. Jebkuras liela mēroga virszemes raktuves rada postījumus. Tādas milzenes kā Janakoča Peru vai Grasberga Indonēzijā stiepjas kilometriem tālu un ir simtiem metru dziļas. Dzīvsudraba vietā koncerni parasti izmanto cianīdu, kas arī ir ļoti indīgs. Bieži notiek protesti, piemēram, 2011. gada oktobrī streikoja 12 000 Grasbergas strādnieki, apsūdzot īpašnieku “Freeport–McMoRan” izmantošanā.

Turcijā lokālas grupas regulāri vērsas pret zelta raktuvju izraisītajiem vides postījumiem, īpaši mežu izciršanu un indīgu notekūdeņu noplūdes risku. Hairetins Karača, Turcijas vides aizsardzības kustības vectēvs un 2010. gada alternatīvās Nobela prēmijas laureāts, uzdrošinājās par to diskutēt ar kādu valsts rietumos aktīvu zelta ieguves uzņēmumu. Rezultātā 90 gadus vecais vīrs tika apsūdzēts apmelošanā, un firma apsūdzību atsaucā tikai pēc ceturtais tiesas sēdes.

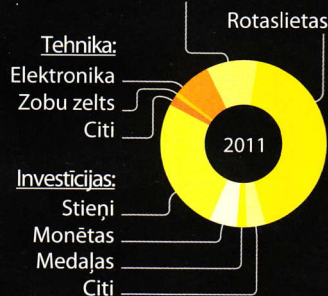
Tomēr, neskatoties uz šādiem gadījumiem, lielie koncerni nav tie, kuri nodara lielāko postu cilvēkiem un videi. Visvainīgākie ir mazo un vidējo raktuvju īpašnieki, kuri darbojas tālu no sabiedrības acīm un rada milzīgus postījumus sava lielā skaita dēļ. Valstis, kur tas notiek, tikpat kā neko nedara, jo ir bezspēcīgas. Madre de Djosas raktuvju pārraudzības departamenta priekšnieka pakļautībā ir 18 speciālisti, kuriem jākontrolē desmitiem tūkstoši nelegālu karjeru džungļos, kas ir lielāki nekā Austrija un caur kuriem ved tikai viens asfaltēts ceļš.

Patērētāji
5 lielākie noņēmēji 2012. gadā

Kur zelts tiek izmantots?

Oficiālu institūciju iepirkumi

Izcelsme
No kurienes zelts nāk?

Avoti: World Gold Council; Bloomberg L.P

OTRAIS POSMS

Nostūris džungļos. Sieviete ar saltām acīm uzpērk zeltu un izved neapstrādāto cēlmetālu no valsts

Kad Baltazars grib pārdot savu zeltu, viņš dodas uz vietu, kas nav atzīmēta nevienā kartē un neatrodas neviena ceļa tuvumā. Tās nosaukums ir Delta Uno – metastāze, kas aug līdzī zelta cenas kāpumam. Šaurs, smirdīgs gofrēta skārda un nomīdītu smilšu labirints, virs kura riņķo Amerikas melnie grifi. Te nav ne mūra namu, ne ielu nosaukumu, ne ierēdņu, ne likumu. Un nekur cilvēki par zelta ceļu neklusē ietiepīgāk kā pie nelegālo uzpircēju letēm. Viņi neatbild, bet no būdas dziļuma izlien drūms tips un klusējot pavēdina kreklu, atklājot skatienam aiz jostas aizbāztu pistoli. Ja Delta Uno atskan šāvieni, policija neierodas.

Lai satiktu kādu uzpircēju, kurš zeltu no Madre de Djosas nogādā līdz globālajam tirgum, ir jābrauc uz divu autostundu attālumā esošo Vepetui – apmetni, kas izveidojās pirmā zelta drudža laikā. Arī Vepetue ir netīrs nostūris bez kanalizācijas, tomēr nesen valsts to atzinusi par oficiālu ciematu. Te ir gan skolas, gan policijas iecirknis.

Un te ir Nellija Ortisa, uzpircēja. Viņas veikala nosaukums ir “Royal Gold”, grīda klāta flīzēm, sienas svaiģi krāsotas, spožu biroja mēbeļu garnitūra. “Cilvēki, kas ierodas Madre de Djosā un dzīvo tādā netīrībā, citādi nemaz negrib,” saka Ortisa ar stingrā bīzē sapītiem matiem un aukstu skatienu. Viņai varētu dot ap četrdesmit pieci. Viņa pazīst zeltračus, kuri sākuši no nulles, bet tagad jau saņēmuši daudzas koncesijas. Pati esot ieradies bez nekā, kad Vepetue vēl nebija ne ielu, ne elektrības. Regulāri tikusi apzagta. Ortisa uzskata, ka lielākā daļa raktuvju strādnieku savu naudu notriec alkoholā un ielenēs, tāpēc arī Madre de Djosā valdot tāds haoss.

Viņa stāsta, ka dienā iepērkot vienu līdz pusotra kilograma zelta, kuru pārdodot tālāk par desmit līdz piecpadsmit centiem gramā dārgāk. Tas nozīmē, ka viņas dienas peļņa ir apmēram 120 eiro. Tomēr iespējams, ka peļņa ir lielāka, jo Ortisai ir vairāki darbinieki. Viņa pati sēž pie pulēta rakstāmgalda, uz kura atrodas datora monitors, bet blakus plauktā redzami vairāki duči šampanieša pudeļu.

Šampanietis tādā vietā kā Vepetue – tas ļauj nojaust, kādu spēku iegūst zelts pēc tam, kad to no rokām izlaiž raktuvju strādnieki. Ortisa stāsta, ka reizi nedēļā viņa visu precī “dore” stieņu formā (tas ir rupji atfirris

TANZĀNIJA Lielās raktuves padzen sīkos zeltračus

ĶĪNA Vides aizsardzība: mazās raktuves paredzēts slēgt

KOLUMBIJA Čīņa: nemiernieki strīdas par raktuvēm

MONGOLIJA Ieejas lūkas nelegālās šahtās

zelts) ar lidmašīnu nosūta uz Peru galvaspilsētu Limu uzņēmumiem “Metalor” un “Procesadora Sud-americana” (PSA), kuri to attīra un eksportē. Būtu interesanti pajautāt šīm firmām, kam zeltu pārdod tās. Taču PSA uz jautājumiem nereaģē, bet “Metalor”, kaut arī nenoliedz, ka iepērk zeltu no Madre de Djosas, tomēr paziņo, ka drošības nolūkos informāciju par darījumiem nevienam nesniedz.

Tā peruāņu zelts aizplūst uz ārzemēm, tādējādi turpinot tradīciju, kas vardarbīgā veidā aizsākās jau

konkistadora Fransisko Pisaro laikos. Piecas tonnas cēlmetāla, kuras viņš toreiz izspieda no inku imperatora Atahualpa nepilnus tūkstoš kilometrus no vietas, kur tagad atrodas Nellijas Ortisas rakstāmgalds, bija vairāk, nekā Eiropa toreiz saražoja gada laikā. Tādējādi spāņu iekarotāji radīja pirmo zelta drudzi mūsdienu pasaules vēsturē.

TAČU PIE TĀ, ka Madre de Djosā šodien izzūd meži, jo otrā zemeslodes pusē šūpojas ekonomika, ir atbildīga kāda cita vēsturiska persona, kas pirms divarpus tūkstošiem gadu dzīvoja Turcijas rietumos: Līdijas valdnieks Krēzs, vienotas zelta monētas ieviesējs. Viņa no tīra zelta kaltās valūtas svars un vērtība bija uzticamāka nekā visi citi maksāšanas līdzekļi (vēstures gaitā ļaudis

bija maksājuši arī, piemēram, ar akmeņiem un gliemežnīcām). Tāpēc tā ātri nostiprinājās visā reģionā.

Par maksāšanas līdzekli izvēloties Līdijā bagātīgi pieejamo zeltu, Krēzs bija īstenojis izšķirošu pavērsieni pasaules ekonomikā. Krēza ieviesto sistēmu cits pēc cita pārņēma un attīstīja Aleksandrs Lielais, romieši, bizantieši un merovingi, izplatot to tālāk. Tā zelts kļuva par absolūto īpašuma vērtības mērauklu. Un tāpēc šodien, kad uzticība akcijām un valsts obligācijām zūd, pieprasījums pēc zelta pieaug.

Zelta vidusceļš: godīga tirdzniecība

Kāds britu fonds sertificē zeltu, kas ir iegūts sociāli atbildīgi un bez indīgu vielu izmantošanas, tāpēc ir nedaudz dārgāks |

ZELTA RŪPNIECĪBAS IENAIDNIEKS sēž kādā Čičistras kafejnīcā Anglijas dienvidos un ir pasūtījis ķiplokaizi. Viņam ir rūpīgi sabužināti mati, septiņu dienu bārda un sudraba aprobe. “Viņi nespēj turēt mums līdzī,” saka Gregs Valerio, “jo mums ir labāks stāsts. Mēs esam pārņēmuši monopoltiesības skaidrot zelta izcelsmi.”

Viņi – tie ir visā pasaulē aktīvie koncerni ar miljardu apgrozījumu, un produktus, ko tie pārdod, ir izrakstu karalis – cēls, tīrs un skaists. Tāds ir zelta publiskais tēls, kuru ekspluatē raktuvju īpašnieki.

Gregs Valerio ķeras pie tumšākām krāsām: “Lielie rotu ražotāji ik gadu izdod miljardus, lai nomaskētu savu produktu izcelsmi. Jo zeltam tā ir nežēlīga un neglīta.” Ar darbaspēka izmantošanu, indēm un dzīvības briesmām.

Aktivists un juvelieris Valerio ir panācis, ka cilvēki sāk interesēties arī par šo pusi – vismaz Lielbritānijā. Tur kopš 2011. gada zelta izstrādājumiem ir ieviests godīgās tirdzniecības zīmogs.

Zili brūni melnais FairTrade logotips, kuru līdz šim biežāk bija ierasts redzēt uz kafijas paciņām, banāniem vai T-krekliem, garantē, ka zelta strādā pēc godīgiem nosacījumiem, ka preces neražo bērni un ka visai ražošanas ķēdei var izsekot no iz-

celsmes avota līdz pat klientam. Pircēji par to maksā apmēram par desmit procentiem vairāk nekā globālā tirgus cena.

Šobrīd zīmogs ir piešķirts piecām raktuvēm Kolumbijā, Bolīvijā un Peru. Tās saražo apmēram 360 kilogramus zelta gadā. Tā gan ir tikai viena astoņtūkstošā daļa visa zelta, kas pasaulē tiek iegūts gada laikā, bet britu organizācija “Fairtrade Foundation” cer līdz 2016. gadam iekarot piecus procentus zeltlietu tirgus visās valstīs, kurās fonds aktīvi darbojas. Pagaidām godīgas tirdzniecības ceļā iegūts zelts ir nopērkams tikai Lielbritānijā, Kanādā un Nīderlandē, bet kļāt nāks vēl citas valstis. Lai apgādātu jaunus tirgus, fonds pārbauda, vai viņu prasības pilda arī citas raktuves.

Jaunākās raktuves ar “Fairtrade” sertifikātu ir “Aurelsa”, kas atrodas Peru dienvidos, tuksnešainajos kalnos virs Relaves ciemata. “Godīgās tirdzniecības sertifikāts piešķir mūsu darbam citu vērtību,” saka “Aurelsa” priekšsēdētājs Moissess Kipse. 80. gados strādnieki sāka rakt kādās pamestās raktuvēs. “Te nebija nevienas mājas, un mums nebija nekādas saprašanas par kalnrūpniecību. Mēs visu uzbūvējām paši,” saka Kipse. Ciematu, tirgu, elektrības līniju, trīs skolas un šahtas, kas iesniedzas kalnā simtiem metru dziļumā.

Uzņēmumam ir atļauja, un kalnraču darbs ir likumīgs. 50 darbiniekiem ir noteikts darba laiks un sociālā apdrošināšana, viņi saņem pusotru minimālo algu. Viņiem galvā ir ķivere, kājās zābaki un rokās cimdi. Cianīds, ar kuru tie atdala zeltu no iezīem, tiek savākts, nevis izmests, kur pagadās.

Godīgas tirdzniecības raktuves, kuras turklāt iztiek bez indīgām ķīmikālijām, saņem papildu apzīmējumu “ecological”. Tiesa gan, zelts no šādām raktuvēm ir pat par 15 procentiem dārgāks. Toties tad, pārvelkot ar pirkstu pār roku, vairs nerodas jautājums: vai es savā pirkstā nēsāju saindētu grēzenu?

Sebastians Krecs

TREŠAIS POSMS

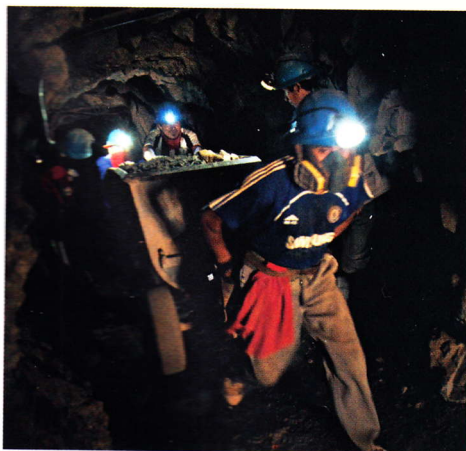
Pārstrādes rūpnīca Šveicē. Aiz bruņustikla strādnieki lej izkausētu zeltu stieņu formās. Tas ir 999,9 promiles tīrs un ar kvalitātes zīmogu

Ir vieta, kurā krustojas zelta ceļi, kur satek kopā izejmateriāls no visas pasaules raktuvēm, kur tas tiek attīrīts, sajaukts un sagatavots globālajam tirgum. Uzņēmumus, kas neapstrādātu zeltu pārvērš par tīru zeltu, sauc par rafinētājiem, un viens no lielākajiem ir “Valcambi”, kas atrodas 10 000 kilometru attālumā no Madrede Djosas – starp Komo un Lugano ezeru Balernas apriņķī Šveicē.

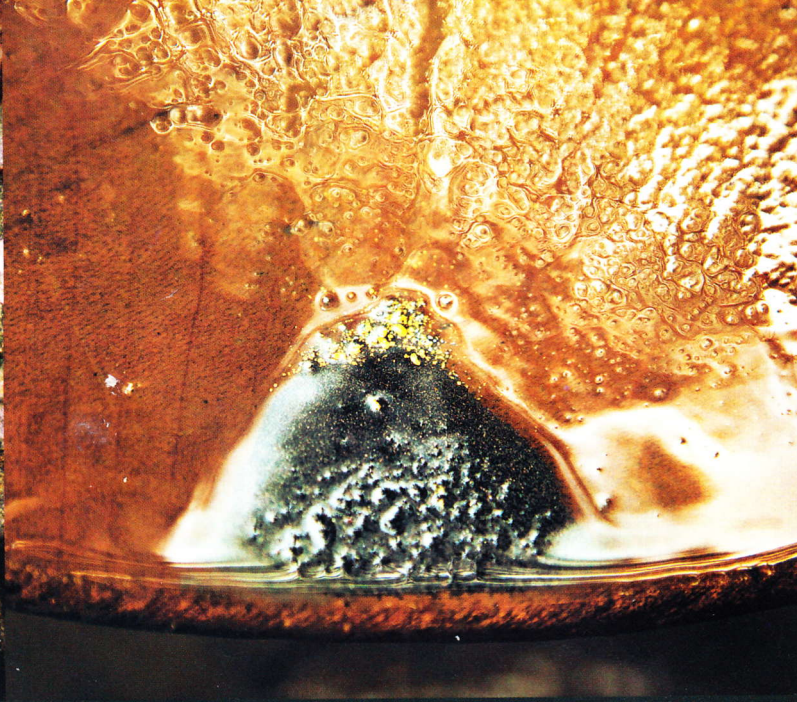
“Valcambi” rūpnīca ir kā maksimālas drošības cietums. Jau caurlaides darbiniece sēž aiz apakšdelma biežuma bruņustikla. Ceļš no darbinīcām ved caur metāla detektoriem. Kravas mašīnām, kas ik dienu lielos blokos uz eiropaletēm ved uz Balernu tonnām jauna izejmateriāla, ir jāšķērso trīs drošības slūžas. Tikai tad atveras vārti, lai pieņemtu atvesto kravu. Iekšā roboti un vīri darba cimdos no katliem lej kvēlojošu zeltu stieņu formās, strādnieki tos velmē, presē un apzīmogo. Uz visiem galdiem sakrauti stieņi, monētas, lietņi – grēdām zelta.

Glīti uzkoptā birojā Alpu pakājē sēž Maikls Mezariks, “Valcambi” valdes priekšsēdētājs, un noraugās uz zelta pasauli no putna lidojuma. Viņš neapstrādāto zeltu iepērk Ganā, Meksikā, Bolīvijā un Peru, bet stieņus pārdod bankām, monētas – valstīm, granulas – pulksteņu ražotājiem.

Attīrīt zeltu ir ļoti darbietilpīgs process: “Tas, ko mēs saņemam, ir dorē zelts – zelta un līdz 35 procentiem citu metālu sajaukums, un tie

Labi bruņoti strādnieki: Peru raktuves “Cuatro Horas” pretendē uz “Fairtrade” zīmogu

IZRAKTEŅI Zelta ādere dziļi klintī

visi ir atšķirīgi grūti ekstrahējami. Raktuvju īpašniekiem nav jēgas ar to nodarboties,” skaidro 53 gadus vecais Mezariks, milzīga auguma vīrs zilām acīm un ar rokasspiedienu kā skrūvspilēm. Visā pasaulē ir tikai ap 60 rafinētāji, kuri atbilst Londonas Dārgmetālu tirgus asociācijas kvalitātes prasībām un saņem kvalitātes zīmogu “Good Delivery”, kas ir priekšnoteikums, lai zeltu varētu laist globālajā tirgū.

Rūpnīcas sirds sastāv no astoņiem 800 litru tērauda baseiniem, kuri pildīti ar karaļūdeni – slāpekļskābes un sālsskābes maisījumu, kas šķīdina zeltu. Šajā šķīdumā neattīrītais zelts tiek turēts astoņas līdz desmit stundas. Elektriskās strāvas iedarbībā zelta daļiņas pieķeras tītāna plāksnei. Šis zelts nu ir 999,9 promiles tīrs. Sudrabs, platīns, svins un citi metāli uzkrājas atsevišķi.

Šāda mēroga elektrolītiskā iekārta maksā apmēram trīs miljonus eiro. “Lai man tas atmaksātos, šiem baseiniem vienmēr ir jābūt pilniem,” saka Mezariks. Jo viena rafinēta zelta unce nav īpaši dārgā-

ka par neattīrīta zelta unci. Lai “Valcambi” gūtu peļņu, ir jāpārstrādā tonnām dārgmetāla. Tāpēc karaļūdens baseinos peld viss, kas tiek atvests – peruāņu, bolīviešu un Ganas zelts, un pat visattapīgākais ķimikālis pēc tam nespētu pateikt, no kurienes tas sākotnēji nācis.

Mezariks saka: “Mēs nepārstrādājam zeltu no Madrede Djosas.” “Valcambi” iepērkot tikai no tām raktuvēm, kurās gan vīriešiem, gan sievietēm ir vienāda darba alga un strādniekiem ir sociālās garantijas, kurās netiek nodarbināti bērni un ir skaidrs ķīmisko vielu iznīcināšanas process.

Taču arī to netiro zeltu, kuru uz Limu transportē Nellija Ortisa, rafinē kādas pārstrādes rūpnīcas īpašnieks, kuram zelta izcelsme nešķiet tik svarīga. Šajā procesā zelts zaudē visas pazīmes, kas to saista ar izcelsmi: krāsu, metālu piemaisījumus, ciparu kodu uz eiropaletes. Toties tas iegūst īpašības, kuras cilvēki vērtē tik augstu: spožumu, tīrību un nemainīgu vērtību visā pasaulē. Gandrīz visas – pēc aptuvenām aplēsēm, 170 000 – tonnas zelta, kuras cilvēce līdz šim ir ieguvusi, joprojām eksistē.

Tomēr, kaut gan zelts ir neiznīcināms, to var pārvērst visdažādākajās lietās: aprocē, pulkstenī vai sīkā mobilā telefona detaļā. Taču galvenais, kādēļ tas šobrīd ir tik vērtīgs – tam piemīt vara: zelts apdrošina īpašumu pret vērtības zudumu un piešķir stabilitāti monetārajai sistēmai.

To lieliski nodemonstrēja Anglija Napoleona karu laikā. 1797. gadā briti baidījās no franču iebrukuma un

MAZGĀŠANA Lēzenā bļodā saskalojas zelts

družaini sāka mainīt naudu pret zeltu. Kad Anglijas bankas krājumi sāka izsīkt, parlaments pieņēma lēmumu, ka naudu pret zeltu vairs nemainīs, bet tā vietā par skaidras naudas līdzekli pasludināja banknotes – līdz šim šāds statuss bija tikai cēlmetālam.

Nu Anglijas banka varēja drukāt tik daudz mārciņu zīmju, cik gribēja. Tā bija pirmā reize vēsturē, kad centrālā banka iedarbināja naudas drukātavu. Mārčiņa strauji zaudēja vērtību, cenas pieauga, nelielās zelta rezerves kļuva arvien dārgākas, bet banka un valdība turpināja drukāt. Tikai 1821. gadā, kad krietni pēc kara beigām inflācija samazinājās, parlaments atgriezās pie piesaistes zeltam. Tad zelta standarts kļuva par likumu, un tas bija kas jauns. Turpmāk Anglijas banka garantēja, ka aprītē esošās banknotes jebkurā brīdī var apmainīt pret zeltu.

Tā kā tobrīd Lielbritānija bija pasaules ekonomikas lielvara, līdz 1880. gadam šādu sistēmu akceptēja gandrīz visas lielās nācijas. Vēl nekad agrāk dārgmetālam nebija iz-

rādīts tik liels gods kā turpmākajos gadu desmitos.

CETURTAIS POSMS

Zelta nams Minhenē. Viens vīrs pārvalda seifus, no kuriem mazākajā ir zelts trīs miljonu eiro vērtībā

Kādā Minhenes rūpnieciskajā rajonā, kur pārvaldes ēkas, šķiet, sacen-

šas par bezkrāsainākās fasādes titulu, zelta ceļš beidzas pie ista tempļa – Zelta nama. 42 metrus gara, 24 metrus plata un 8 metrus augsta – mērogs atbilst visa jebkad iegūtā zelta apjomam.

Šeit atrodas uzņēmums "Pro Aurum", kas pārdod privātpersonām zelta stienus un monētas. 2011. gadā firmas apgrozījums bija vairāk nekā miljards eiro. Tempļa pagrabā aiz dzelzs durvīm atrodas vissvētākā telpa – lietišķa un skaidra kā koordinātu sistēma. Tās sienas sastāv no tērauda taisnstūriem, kurus var atvērt

un – galvenais – atkal aizslēgt tikai ar vienu atslēgu: seifi, kas pilni ar ticību, cerību un bailēm. Mazākajā ir zelts trīs miljonu eiro vērtībā.

Ja ir plīsis nekustamo īpašumu burbulis vai eiro vērtība svārstās, cilvēki stāv rindā tempļa pieņemšanas zālē, lai tiktu pie viena no trim bruņustikla lodziņiem un lai krāsainas naudaszīmes, kurām tie vairs

ŠVEICE

Rafinēšanas rūpniecībā strādnieks lej izkausētu zeltu stieņu formās. Pēc tam, kad elektrolīzes procesā ir atdalīti citi metāli, zelts nu ir 999,9 promiļu tīrībā

Senākās zelta monētas ir kaltas 6. gadsimtā p.m.ē. pēc Līdijas valdnieka Krēza iniciatīvas

NUJORKA

Nujorkas Federālās rezervju bankas seifs tiek uzskatīts par lielāko zelta glabātuvu pasaulē: šeit esot vairāk nekā pusmiljons zelta stieņu

neuzticas, samainītu pret smagiem, spīdīgiem stieņiem, kuri sola: es arī rīt būšu vērtīgs, es būšu vērtīgs vienmēr.

“Paskatieties, kā kopš 1971. gada ir pieaudzis aprites naudas daudzums,” saka Roberts Hartmanis, viens no “Pro Aurum” vadītājiem. Kad Hartmanis runā par zeltu, pasaule, kurā čupadera izsūc lietusmežus, ir tālu projām. Viņam zelts ir nevis izejmateriāls, bet daudzums, runa ir par liknēm un procesiem. “Cilvēki saprot, ka viņu pirktspēja tiek samazināta, viņi zaudē uzticību savai naudai.”

1971. GADĀ ASV PREZIDENTS

Niksons likvidēja Bretona Vudsa sistēmu, kurā visas valūtas ar fiksētu maiņas kursu bija piesaistītas ASV dolāram. Turklāt ASV Centrālās bankas pienākums bija ikvienu dolāru jebkurā brīdī samainīt pēc kursa 35 dolāri par vienu Trojas unci zelta. Kad Vjetnamas kara dēļ ASV cīnījās ar inflāciju, Niksons atteicās turpināt mainīt dolārus pret zeltu.

Tagad arī ASV Centrālajai bankai vairs nebija jātur gatavībā ekvivalents svaigi drukātai naudai. Nu naudas drukāšana kļuva par ikdienu.

Un šodien? Roberts Hartmanis zina kādu līdzekli pret mūsdienu krīzēm un pret jaunatnes nemieriem Eiropā. “Tas taču ir satraucoši,” saka brūni iedegušais, pelēkā uzvalkā un tirkizzilā krekļā tērptais vīrs. Hartmanis ir skolotājs “Raiffeisen Bank” un nav nekāds finanšu žonglieris. Viņš ir ģimenes tēvs, kā pats vairākkārt piemin. Un tēvi grib, lai viņu bērni ir veseli, bet Robertam Hartmanim pasaules ekonomika ir kā slims bērns.

“Mums ir zāles,” uzskata Hartmanis. Paaudzū paaudzēs saglabāta recepte, robusta un aprēķināma, parakstīta 100 vai 1000 gramu vienībās. Viņa zāļu aktīvā viela esot to nepietiekamība, saka Hartmanis. Neviena pasaules banka nevar pieburt zeltu, kad saimniecībā rodas iztrūkums. Ar eiro un dolāriem tas ir iespējams, bet ar zelta stieņiem var maksāt tikai tad, ja tie patiešām ir. Zelts nepakļaujas cilvēku neprātam. Tāpēc viņi tam uzticas.

Tam, kā šis saprāta vadītais lēmums ietekmē pasaules zelta raktuves, te vairs nav nekādas nozīmes. “Pro Aurum” veic pasūtījumus no lielajiem piegādātājiem, un viela pienāk tīra un uzticama. “Mūsu kritēriji ir prove 999,9 un “Good Delivery” kvalitāte,” saka Hartmanis. Klientiem ir jāspēj šo zeltu pārdot tālāk jebkur pasaulē. To, no kurienes rūda nākusi, neviens neuzziņot. Un reti kurš vaicā: “Kad runa ir par paša maku, doma par godīgumu parasti izgaist,” atzīst Hartmanis.

TĀDS IR ZELTA CEĻŠ: no brūnajiem dubļiem, kurus Baltazars sūknē džungļos, līdz Minhenes seifam. Ar dzīvsudraba un modernu tehnoloģiju palīdzību, pateicoties starpniekiem, kravas mašīnām un lidmašīnām, kā arī globālajam tirgum, kas reaģē sekundes desmitdaļās, ir radies kaut kas abstrakts: likne Roberta Hartmaņa datorā ekrānā. Un, tā kā cilvēki tic šī metāla varai, likne ar nelielām svārstībām nemitīgi virzās augšup.

Jo zelts pastāvēja jau tad, kad nebija ne akciju, ne centrālo banku. Un tas būs te arī tad, kad mūsdienu finanšu sistēma jau būs vēsture. Un cilvēkiem tā nekad nebūs gana – burtiskā nozīmē. ■

■■■ “Tagad es uz rotaslietām skatos pavisam citām acīm,” atzīst GEO autors SEBASTIANS KRECS (30). Savām kāzām viņš nopirka gredzenus no tīras ieguves un godīgas tirdzniecības ceļā ražota zelta. Krecu viņa izpētes braucienā Peru pavadīja žurnāliste ANDREA SARATE no Limas.